

УДК 371.018.1

Сергій Коношенко

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Сучасний стан розвитку суспільства, вплив урбанізації та науково-технічного прогресу призвели до значного звуження ролі сімейної педагогіки у вихованні дітей та їх соціалізації, а також загострення багатьох проблем у сфері сімейного виховання, серед яких основними є: поглиблення дезорганізації сімейного життя, посилення конфліктності у відносинах між поколіннями, зниження виховного потенціалу сім'ї тощо. Безперечно, низка вищезазначених проблем потребує своєчасного розв'язання, адже від цього залежить майбутнє не лише окремих сімей, а й суспільства у цілому.

Питання налагодження сімейного виховання та соціалізації дитини в сім'ї неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Так, у численних роботах вітчизняних і зарубіжних учених (Т. Алексєєнко, Ю. Азарова, Ф. Байкова, В. Гурова, Т. Кравченко, М. Міщенко, Т. Поніманської, Л. Пономаренко, В. Постового, А. Харчева, Т. Шеляг й ін.) розглядаються найрізноманітніші аспекти цієї проблеми: від теоретичних проблем сім'ї до основ психолого-педагогічної культури батьків та умов ефективного сімейно-родинного виховання. Проте на сьогодні залишаються малодослідженими особливості організації сімейного виховання, а також шляхи оптимізації цього процесу.

Метою статті є виявлення особливостей процесу виховання дитини в сім'ї і дослідження методів роботи соціального педагога щодо його налагодження та вдосконалення.

Сімейне виховання у широкому розумінні слова – це одна з найбільш древніх споконвічних форм соціалізації та виховання дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків із дітьми, у процесі якої відбувається повноцінний розвиток і становлення їхньої особистості [3, с. 37]. Під сімейним вихованням у вузькому змісті слова ми розуміємо взаємодію батьків із дітьми,

яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі та захищеності дитини і сприяє створенню сприятливих умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку і саморозвитку особистості дитини.

Незаперечним є те, що сімейне виховання – це своєрідний і специфічний процес. Його специфіка полягає в таких основних характеристиках: сприяння здійсненню нерозривного зв'язку поколінь – минулого, сучасного і майбутнього, морально-духовній єдності членів сім'ї як близьких людей і як представників суспільства; здатність сімейного виховання, на відміну від суспільного, непомітно (мимоволі), але дуже дієво за допомогою унікального механізму функціонування сімейних зв'язків та інстинкту формувати в дітей людські почуття до своїх батьків, дідуся, бабусі, членів сім'ї та через них – до всіх інших людей, свого народу, всього людства; наявність природної теплоти, любові та сердечності в сімейному спілкуванні та відносинах, що служить могутнім фундаментом для морально-емоційного виховання дітей; неперевершеність сімейного виховання за своїм емоційним характером; безперервність, тривалість і різноманіття виховного впливу на дітей різних статі та віку, професійних інтересів, життєвого досвіду і людських цінностей; виконання ролі споконвічної (вихідної) ланки у процесі виховання; можливість глибокого і систематичного практичного вивчення й урахування індивідуальності дитини; відкритість виховного процесу в сім'ї, на відміну від подібного процесу в навчальних закладах; неформальність процесу виховання в сім'ї, заснованого на позитивних традиціях родоvodu, сімейних традиціях, звичаях, звичках, вдачах, укладі життя; можливість сприятливої сім'ї як виховного колективу виконувати роль організуючого "центру", що скеровує на дітей усі виховні впливи, засоби і сили; наявність визначеної стихійності та суб'єктивності батьків та інших членів сім'ї стосовно дітей; можливість зменшення негативного впливу несприятливого середовища на виховання та повноцінний розвиток дитини [4].

Як будь-який організований процес, сімейне виховання передбачає певну цілеспрямованість, наявність конкретних завдань. Оскільки в нашому суспільстві інтереси держави і батьків відносно виховання підростаючого покоління найчастіше збігаються, ціль і завдання суспільного і сімейного виховання в основному також є ідентичними. Отже, головну мету виховання дітей у родині становить всебічний розвиток особистості, що поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість. У сім'ї формуються основи характеру дитини, її ставлення до оточуючого світу, до моральних, ідейних і культурних цінностей. Можливості сімейного виховання певною мірою унікальні й незмінні.

Основними завданнями сімейного виховання на сучасному етапі розвитку України як суверенної держави є виховання в дітей гуманності (поваги до людей, співчуття і чуйності, доброзичливого ставлення до них, турботи про їхнє благополуччя) і духовності (прагнення до освоєння багатств вітчизняної та світової культури, до формування загальнолюдських ідеалів добра, справедливості, чуйності, чесності та порядності, до способу життя на основі волі, моральності, культури, краси); виховання дитини свідомим громадянином-патріотом своєї Батьківщини, чесним трудівником, гарним сім'янином [1, с. 63].

Оскільки специфіка виховання дитини у сім'ї визначається її типом, умовами проживання, ступенем підготовленості батьків до реалізації виховної функції у сім'ї, то компонентами виховного потенціалу сім'ї вважаємо: чисельність і структуру сім'ї; морально-психологічну атмосферу та характер внутрішньосімейного спілкування; життєвий і професійний досвід батьків, рівень їхньої освіченості та педагогічної культури; розподіл обов'язків у сім'ї; матеріальні та побутові умови; організацію сімейного дозвілля та наявність сімейних традицій; взаємозв'язок зі школою й іншими соціальними інститутами.

Проблеми сімейного виховання відтворюють своєрідність сучасного етапу розвитку нашого суспільства. Погоджуємось із Т. Алексєнко, яка до основних проблем сучасного сімейного виховання відносить: відсутність єдиної теорії сімейного виховання, яка б дозволила мати чітку стратегію вирішення педагогічних проблем; значну плутанину з цінностями у сучасних батьків; суттєве обмеження можливостей соціального оточення дитини; низький рівень морально-психологічних відносин у сім'ї; невизнання батьками соціальної рівності між дорослими дітьми та ін. [1, с. 8].

Для подолання цих проблем використовуються методи виховання, спрямовані на освоєння дітьми визначених знань і оволодіння практичними вміннями і навичками. Вивчення теоретичних підходів і практики сімейного виховання дають змогу визначити методи сімейного виховання як сукупність способів виховних взаємодій батьків із дітьми, що допомагають останнім розвивати свою свідомість, почуття і волю, активно стимулюють (заохочують) формування досвіду поведінки, організацію самостійної дитячої життєдіяльності, повноцінний моральний і духовний розвиток [5, с. 28-29].

Вважаємо, що специфіка використання методів виховання дітей у сімейних ситуаціях зумовлена такими чинниками: підходами до вибору мети і завдань виховання, що ставлять перед собою батьки; змінами стосунків у стилі й образі сімейного життя, у морально-психологічному кліматі сім'ї; індивідуалізацією виховання в сім'ї (переважна більшість родин виховує одну-дві дитини); родинними зв'язками і почуттями батьків, інших членів сім'ї та дітей,

що можуть приводити до ідеалізації можливостей дітей, перебільшення їхніх здібностей, вартостей, вихованості; особистісними якостями батька, матері, інших членів сім'ї, їх духовними і моральними цінностями й орієнтирами; досвідом батьків і їхніх практичних умінь при реалізації комплексу методів з урахуванням віку і психофізіологічних особливостей дітей; особливими почуттями батьків до кожної дитини.

Здійснений аналіз педагогічного досвіду дає підстави стверджувати, що єдиної класифікації методів сімейного виховання не існує через різноманітні підходи до їхнього розгляду, тлумачення та характеристики. Тому розглянемо групи методів роботи соціального педагога щодо налагодження процесу сімейного виховання:

1. Традиційні методи: методи усвідомлення сімейних цінностей, загальною особливістю яких є вербальність, оскільки їх джерелом виступає слово: бесіда, розповідь, приклад, переконання, навіювання, що є своєрідним діалогом між батьками і дитиною, у процесі якого здійснюється обмін думками, ідеями, цінностями [3, с. 159]; методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки: тренування, доручення, вимога, примушування та включення дітей у різні види діяльності, що базуються на практичній діяльності вихованців [1, с. 65]; методи стимулювання діяльності й поведінки, які покликані регулювати, коригувати і стимулювати діяльність і поведінку дитини: довіра, докір, благословення, осуд, заохочення і покарання [1, с. 67].

2. Інтерактивні методи сімейного виховання, що, як правило, припускають моделювання реальних життєвих ситуацій, спільне вирішення проблем, рольові ігри. Тим самим означені методи якнайбільше сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню сімейних цінностей, створюють атмосферу співробітництва, взаємодії, гармонії, дають змогу стати батькам дійсними лідерами для дитини, а не авторитарними вихователями. До цієї групи методів відносимо: імітаційні (методи діалогічної взаємодії батьків і дитини з метою обміну матеріальними та духовними цінностями (наприклад, відверті бесіди і розмови з дитиною, вправи)); пізнавальні (методи пізнавальної взаємодії батьків і дітей із метою отримання нових знань, їх систематизації, творчого вдосконалення вмінь і навичок (наприклад, "мозковий штурм", творчий аналіз результатів спільної діяльності, ігрові ситуації)); мотиваційні (методи діалогічної взаємодії батьків і дітей, за допомогою яких кожен визначає власну позицію у ставленні до розподілу сімейних обов'язків, до окремих членів сім'ї, батька чи матері, самого себе); регулятивні (методи, завдяки яким встановлюються та приймаються певні правила діалогічної взаємодії батьків і дитини (наприклад, розподіл

обов'язків у сім'ї), саморегуляція (дитина повинна вчитися керувати своїм фізичним та емоційним станом), самокорекція) [2, с. 13-16].

Однак класифікація названих методів є досить умовною, оскільки жоден із них не є універсальним, оптимальність виховного процесу в сім'ї досягається через комплексне і системне застосування всіх означених методів, які можуть частково переплітатися і взаємодоповнюватися.

Аналіз опрацьованих джерел із проблем сімейного виховання дає підстави для висновку, що сімейне виховання – це така взаємодія батьків із дітьми, яка ґрунтується на родинній емоційній близькості, сімейній гармонії, любові, турботі, повазі та захищеності дитини і сприяє створенню сприятливих умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку і саморозвитку особистості дитини.

Визначені нами методи сімейного виховання, зрозуміло, не вичерпують всіх аспектів розв'язання цієї проблеми. Вона залишається актуальною і вимагає подальшої розробки ряду важливих питань, до яких належать: визначення педагогічних умов і пріоритетних напрямів сімейного виховання; педагогічне обґрунтування ресурсного забезпечення сімейного виховання; здійснення спеціального всеобучу батьків із метою підвищення їхньої педагогічної компетентності з проблем виховання дітей у сім'ї; удосконалення форм і методів взаємодії виховних зусиль школи, сім'ї і громадськості з метою всебічного гармонійного розвитку особистості дитини.

1. *Алексєєнко Т. Ф.* Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах // Український соціум. — К., 2008. — С. 63-67.
2. *Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / упоряд. Л. Галіцина.* — К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. — С. 8-16.
3. *Мойсеюк Н. Є.* Педагогіка : навч. посіб. / *Н. Є. Мойсеюк.* — 4-те вид., допов. — К. : Кондор, 2007. — 656 с.
4. *Поніманська Т.* Люди і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини // Дошкільне виховання. — 1999. — № 8. — С. 14-15.
5. *Сім'я і діти : Програма родинно-національного виховання та навчання // Тематичний план педагогічної освіти батьків / Кол. авт.; за заг. ред. В. Г. Постового.* — К. : ІЗМН, 1997. — С. 28-29.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2013

С. Коношенко

Семейное воспитание как социально-педагогическая проблема

Раскрываются особенности процесса семейного воспитания, выделены его проблемы и предложены методы работы социального педагога по налаживанию воспитания ребёнка в семье, направленные на его оптимизацию.

Ключевые слова: семья, ребёнок, семейное воспитание, особенности, методы, социально-педагогическая работа.

S. Konoshenko

Family Education as a Social and Pedagogical Problem

The article reveals the peculiarities of family education, highlights its problems and proposes methods of work for social pedagogue to organize child's upbringing in the family aimed at its optimization.

Key words: family, child, family education, peculiarities, methods, social and pedagogical work.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Г. М. Лактіонова